

ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ।

1. ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ
2. ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ:

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਂ ਵੇਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵੇਦ, ਉਪਨਿਸ਼ਧ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਪੂਰਾਣ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰਮਾਇਣ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵੇਦਾ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਵੱਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ, ਮਨੁਸਮਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, “ਅਗਨੀ ਹੋਤਰ ਯੱਗ ਆਦਿ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਸਰੇਸ਼ਟ ਹੈ” ਵੇਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਤ - ਪਾਤ, ਛੂਆ ਛੂਤ, ਪਸ਼ੂ ਬਲੀ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਂਡਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ:

ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸਾਧੂ (ਸ਼੍ਰਮਣ) ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜਾਤ - ਪਾਤ, ਛੂਆ - ਛੂਤ, ਵੇਦ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕ੍ਰਿਆਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਹੈ।

ਕਈ ਖੋਜੀਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਆਸ਼ਰਮ (ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ) ਹੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਚੰਹੁ ਪਾਸੇ ਫੈਲਿਆ, ਤਾਂ ਵਾਨਪ੍ਰਸਥ ਤੇ ਸਨਿਆਸ ਆਸ਼ਰਮ ਵੀ ਹਿੰਦੂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ) ਧਰਮ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ।

ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰਮਣਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦੇ 12 ਵਰਤ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਧਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਹੱਤਵ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਸਨਿਆਸ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸਥਾਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰਮਣ ਬਣਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ “ਵਿਭਾਵ (ਗਲਤ ਰਾਹ) ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼੍ਰਮਣ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਦੀਖਿਆ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੈਨ ਆਗਮ:

ਜੈਨ ਆਗਮ ਵਿਚ 11 ਅੰਗ, 12 ਉਪਾਗ, 6 ਛੇਦ, ਚਾਰ ਮੂਲ, ਦਸ ਪ੍ਰਕਿਣਕ ਆਦਿ 45 ਆਗਮ:¹ ਹਨ। ਜੋ ਸਰਵਗ ਅੰਤਿਮ ਤੀਰਥੰਕਰ ਸ਼੍ਰਮਣ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਧ ਮਾਗਧੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਤ ਵਿਚ ਫਰਮਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗੋਤਮ ਆਦਿ 11 ਗਨਧਰਾਂ (ਪ੍ਰਮੁੱਖ) ਚੇਲਿਆ ਨੇ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਕਲ ਪੰਜਵੇਂ ਗਨਧਰ ਸੁਧਰਮਾ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਆਗਮ ਵਾਚਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਗਨਧਰਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਤੋਕ ਬੁੱਧ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਚੇ, ਸ਼ਰੁਤ (ਗਿਆਨ) ਕੇਵਲੀ ਅਤੇ 14 ਪੁਰਵਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਆਚਾਰਿਆ ਦੇ ਗ੍ਰਥ ਵੀ ਆਗਮ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੈਨ ਆਗਮ ਵਿੱਚ ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਭਿੰਨ - ਭਿੰਨ ਢੰਗ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਹਨ:-

1. ਦਾਨ, 2. ਸ਼ੀਲ, 3. ਤੱਪ, 4. ਭਾਵਨਾ

ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਮੋਕਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਆਖਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਅੰਨਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਹ ਆਤਮਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਜੋ ਕਿ ਕਰਮ ਦੇ ਬੀਜ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਕਸ਼ਾਏ ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਲੋਭ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜੀਵ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਜੀਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੈਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਵਗ, ਜਿਨ, ਕੇਵਲੀ, ਅਰਿਹੰਤ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਰਿਹੰਤ ਹੀ ਨਿਰਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸਿੱਧ ਸ਼ਿਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵ ਦੀ ਕਰਮ ਮੁਕਤ ਆਤਮ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਰੂਪ, ਵਰਨ, ਗੰਧ, ਰਸ, ਸਪਰਸ਼ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਪੱਖੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਪਰ ਸੰਖਿਆ ਪੱਖੋਂ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ। ਜੈਨ ਧਰਮ ਚਾਰ ਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਤੀਆਂ ਹਨ: ਮਨੁੱਖ ਗਤੀ, ਪਸ਼ੂ ਗਤੀ, ਦੇਵ ਗਤੀ ਅਤੇ ਨਰਕ ਗਤੀ। ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਗਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੰਤ ਕਾਲ ਤੋਂ ਘੁੰਮ ਰਹੇ

ਹਨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਤੀਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜੀਵ ਹੀ ਸਿੱਧ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਦੇ ਪੰਜ ਕਾਰਨ ਹਨ:

1. ਮਿੱਥਿਆਤਵ (ਗਲਤ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ)
2. ਅਵਰਿਤੀ (ਵਰਤਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਾ ਕਰਨਾ)
3. ਪ੍ਰਮਾਦ (ਅਣਗਹਿਲੀ)
4. ਕਸ਼ਾਏ (ਕਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਾਇਆ, ਲੋਭ)
5. ਯੋਗ (ਮਨ, ਵਚਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੇਲ)

ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ:

1. ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀ ਬੰਧ (ਸੁਭਾਵ)
2. ਸਥਿਤੀ ਬੰਧ (ਕਾਲ)
3. ਅਨੁਭਾਵ ਬੰਧ (ਰਸ)
4. ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਬੰਧ (ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ - ਪ੍ਰਮਾਣੂ)

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਦੇ ਅੱਠ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੇਦ ਹਨ।

1. ਗਿਆਨਾ ਵਰਨੀਆ : ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਰਮ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਤਮਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਰਸ਼ਨ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੁਣ ਢਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ

ਜਿਆਦਾ 30 X 30 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਅੱਖ ਤੇ ਪੱਟੀ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

2. ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ : ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਅਰਥਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਕੇਵਲ ਆਮ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਮ ਅਜਿਹੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਢਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 30 X 30 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਰਾਜਾ ਦੇ ਦਵਾਰਪਾਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

3. ਵੇਦਨੀਆ : ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸ਼ਹਿਦ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 30 X 30 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।

4. ਮੋਹਨੀਆ : ਜੋ ਕਰਮ ਮੂਰਖਤਾ ਉੱਤਪਨ ਕਰੇ, ਇਹ ਕਰਮ ਅਪਣੇ ਅਤੇ ਪਰਾਏ ਦਾ ਵਿਵੇਕ ਅਤੇ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਿਮਰਣ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ ਦਰਸ਼ਨਾ ਮੋਹਨੀ ਕਰਮ ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ। ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 70 X 70 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ। ਚਰਿੱਤਰ ਮੋਹਨੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ

ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 40 X 40 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।

5. ਆਯੂਸ : ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਗਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਮ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਜੇਲ੍ਹ ਖਾਨੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 33 X 33 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।
6. ਨਾਮ : ਜੋ ਕਰਮ ਜੀਵ ਦੀ ਗਤੀ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੇ ਉਹ ਨਾਮ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 8 ਮਹੂਰਤ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 20 X 20 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।
7. ਗੋਤਰ : ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਘੁਮਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 8 ਮਹੂਰਤ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 20 X 20 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।
8. ਅੰਤਰਾਏ : ਜੋ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ, ਲਭਦੀ, ਭੋਗ ਅਤੇ ਬਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੇ ਉਹ ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਹੂਰਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ 30 X 30 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।

ਤੱਤਵਾਰਥ ਸੂਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਹੀ ਗਿਆਨ, ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਸਹੀ ਆਚਰਨ ਹੀ ਮੋਕਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਆਨ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ:

1. ਮਤੀ ਗਿਆਨ : ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨ ਮਤੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਸ਼ਰੂਤ ਗਿਆਨ : ਜੋ ਗਿਆਨ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਰੂਤ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਵੀ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਅਵੱਧੀ ਗਿਆਨ : ਇਸ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰੂਪੀ (ਸ਼ਕਲ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ) ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਗਿਆਨ ਅਵੱਧੀ ਗਿਆਨ ਹੈ।
4. ਮਨ ਪ੍ਰਯਵਭ ਗਿਆਨ : ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗਿਆਨ ਮਨ ਪ੍ਰਯਵਭ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੀਮਾ ਮਨੁੱਖ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ।
5. ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ : ਇਹ ਗਿਆਨ ਮਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਚਾਰੇ ਗਿਆਨ ਖਤਮ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ

ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਭੂਤ, ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭੱਵਿਖ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀ ਤੋਂ ਅਨਛੋਹਿਆ ਹੋਵੇ। ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਘਾਤੀ ਕਰਮਾਂ (ਮੋਹਨੀਆਂ, ਗਿਆਨਾ ਵਰਨੀ, ਦਰਸਨਾਂ ਵਰਨੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਏ) ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਮੋਕਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਕਾਇਆ ਕਰਮ ਭੋਗ ਕੇ ਜੀਵ ਸਿੱਧ ਬੁੱਧ ਤੇ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਰਿਹੰਤ, ਜਿੰਨ, ਸਰਵਗ, ਸਰਵਦਰਸ਼ੀ ਆਦਿ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਕੇਵਲੀ ਅਤੇ ਆਮ ਕੇਵਲੀ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੀ ਮਾਤਾ ਤੀਰਥੰਕਰ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 14 (ਦਿਗੰਬਰ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 16) ਸੁਪਨੇ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿੱਚ ਤੀਰਥੰਕਰ ਤਿੰਨ ਗਿਆਨ (ਮਤੀ, ਸ਼ਰੂਤ ਅਤੇ ਅਵੱਧੀ) ਦੇ ਧਾਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੀਖਿਆ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਤੀਰਥੰਕਰ ਚੌਥਾ ਮਨਪ੍ਰਯਭਵ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਰਥੰਕਰ ਕੇਵਲੀ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 24 ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ 34 ਅਤਿਸ਼ੈ ਅਤੇ 8 ਪ੍ਰਤੀਹਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਕਲਿਆਣਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਵਰਗ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਦਕਿ ਆਮ ਕੇਵਲੀ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਪਰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮੋਕਸ਼ ਪੱਖੋਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਆਮ ਕੇਵਲੀ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਕਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ:

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਚਾਰ ਕੂਲਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਧ ਮਾਗਧੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕੂਲਕਾਂ ਦੇ ਰਚਿਤਾ ਕੋਈ ਅਗਿਆਤ ਆਚਾਰੀਆ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਕੂਲਕ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਆਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਆਈ ਇਹਨਾਂ ਕੂਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਚਾਰੀਆ ਨੇ ਕੁਝ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨ, ਸ਼ੀਲ, ਤਪ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਰਨਣ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦਾਨ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 12 ਸਲੋਕ, ਸ਼ੀਲ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 20 ਸਲੋਕ, ਤਪ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 20 ਸਲੋਕ ਅਤੇ ਭਾਵ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 18 ਸਲੋਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾਨ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 18 ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਸ਼ੀਲ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 17 ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਤਪ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 13 ਅਤੇ ਭਾਵ ਕੂਲਕ ਵਿੱਚ 10 ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਜੈਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਰਿਸ਼ਭ ਦੇਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤਿਮ ਤੀਰਥੰਕਰ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਮਹਾਵੀਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਲੱਗਭਗ 500 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਘੱਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਦਾਨ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ, ਸ਼ੀਲ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ, ਤੱਪ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਭਾਵ ਦੀ

ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਮੋਕਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਗਾਗਰ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਇੱਕ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਧੰਨਵਾਦ:

ਅਸੀਂ ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਕਰਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਾਡੀ ਗੁਰਨੀ ਸੰਬਾਰਾ ਸਾਧਿਕਾ, ਜਿਨਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਭਾਵੀਕਾ, ਜੈਨ ਜਯੋਤੀ ਸਾਧਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸਵਰਨ ਕਾਂਤਾ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੇਲੀ ਸਾਧਵੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਧਾ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਮਹਾਪ੍ਰਗਿਆ, ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਜੈ ਨਿਤਯਾਨੰਦ ਜੀ ਸ਼ੂਰੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼ਮਰਾਟ ਡਾਕਟਰ ਸ਼ਿਵ ਮੁਨੀ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼੍ਰੀ ਮਹਾਪ੍ਰਗਿਆ ਦੇ ਚੇਲੇ ਮੁਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਜੈ ਚੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਅਰਿਹੰਤ ਸੰਘ ਆਚਾਰੀਆ ਸਾਧਵੀ ਡਾ: ਸਾਧਨਾ ਜੀ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਨੋਦ ਦਰਿਆਪੁਰਕਰ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜੈਨ ਵਰਲਡ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਯੂ. ਐਸ. ਏ. ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਨੀਲ ਦੇਸ਼ਮਨੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਵੈਬ ਜੈਨ ਵਰਲਡ ਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੋਨੇ - ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਪਰੂਫ ਰਿਡੀੰਗ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਸੁਝਾਉ ਦੇਣ ਲਈ ਡਾ: ਧਰਮ ਸਿੰਘ (ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ) ਜੀ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ **ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਸੱਬੀਰ (ਜੁਨੈਰਾ ਕੰਪਿਊਟਰਜ਼) ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ** ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ਰਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਖਿਮਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਇਸ ਅਨੁਵਾਦ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਅਗਲੇ ਸੰਸਕਰਨ ਲਈ ਸੁਝਾਓ ਦੇਣਗੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਅਨੁਵਾਦਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

10/11/2008

ਸੁਭਚਿੰਤਕ

ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ

ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਜੈਨ, ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ